

برخاسته‌ای شرقی در مغرب‌زمین

(به مناسبت درگذشت پروفیسور ادوارد سعید، تولد: نوامبر ۱۹۳۵، وفات: ۲۵ سپتامبر ۲۰۰۳)

حکیمه دسترنجی*

ادوارد سعید، نویسنده، محقق و اندیشمند برجسته فلسطینی‌تبار در نوامبر سال ۱۹۳۵ میلادی در خانواده‌ای مسیحی در اورشلیم به دنیا آمد. خاندان مادری او از فلسطینیان ثروتمند و اهل ناصره بودند و ادوارد سعید تحت تربیت مادر پرورش یافت. در جریان جنگ‌های متهمی به سال ۱۹۴۸ و تسلط اسرائیل بر بخشی از بیت‌المقدس، خانواده سعید به قاهره مهاجرت کردند. ادوارد در سال ۱۹۴۷، در هفده سالگی، برای ادامه تحصیل راهی آمریکا شد. در دانشگاه پرینستون زبان انگلیسی و تاریخ خواند و موفق به اخذ مدرک لیسانس شد. سپس در دانشگاه هاروارد تحصیل خود را ادامه داد و به اخذ درجه دکترا در رشته ادبیات تطبیقی نایل آمد. پایان‌نامه دکتري او در باب احوال و افکار و آثار ژوزف کنراد بود. سپس در کرسی استادی دانشگاه، بیشتر در دانشگاه کلمبیا، به تدریس پرداخت و مطالعات خود را در زمینه‌های جامعه‌شناسی و شرق‌شناسی پی‌گرفت و در این زمینه آثاری نیز منتشر کرد که برخی از آنها شهرت جهانی یافتند. همچنین او در مراسم گرامی‌داشتی که مؤسسه مطالعات اجتماعی ایالات متحده، برای او برپا کرده بود، موفق به اخذ مدرک دکترای افتخاری شد. این مؤسسه علت اعطای این هدیه را « ارائه رویکرد بین‌المللی و ترکیبی منسجم و پایا و نقدهای ادبی و فرهنگی مؤثر از سوی ادوارد سعید » عنوان کرد. وی در مورد اعطای این جایزه می‌گوید:

« من اهدای این مدرک را به منزله بازشناسی و به رسمیت شناخته شدن مجدد قوم خودم، یعنی مردم فلسطین می‌دانم، مردمی که در خطر فراموشی قرار گرفته‌اند. » ادوارد سعید به زبان انگلیسی کاملاً مسلط و به عربی و فرانسه و آلمانی نیز تسلط کافی داشت. وی علاوه بر جنبه‌های فرهنگی و تحقیقی، به جنبه‌های ذوقی نیز می‌پرداخت. او استعداد برجسته‌ای در موسیقی داشت، بیانستی خوش‌ذوق و مسلط بود و از خردسالی پیانو می‌نواخت. او علاقه‌ای وافر به هم‌نشینی و آموزش جوانان داشت و به همین دلیل با کمال علاقه، همواره، به تدریس پرداخت و اوقات مفید زندگیش را صرف آموزش جوانان کرد و حتی در آخرین سالهای زندگی که بیماری سرطان خون رمق‌جانش را کشیده بود، پرشور و امیدوار به فعالیت‌های خود ادامه می‌داد.

ادوارد سعید به اندیشمندی اجتماعی با ویژگی خاص فلسطینی‌تبار بودن در جهان شناخته شده است. وی در سالهای زندگی تحولات و تنش‌های متعددی را پشت سر گذاشت که البته برای او به عنوان یک شرقی مسیحی (عرب‌تبار) و رشدیافته و تحصیل‌کرده در غرب و دارای اندیشه سیاسی طبیعی می‌نماید. از

* پژوهشگر و ویراستار

عضو شورای ملی فلسطین بود. از ادوارد سعید آثار بسیاری به جا مانده که مهمترین آنها با عنوان *خاورشناسی* تاکنون به ۲۶ زبان زنده دنیا ترجمه شده است. ادوارد سعید در این کتاب به بررسی راه و روشی پرداخته است که جهان غرب با آن روش درصدد شناخت و بازشناسی شرق برآمده است. وی در این کتاب که مبتنی بر مراجع متعدد (حدود پانصد مرجع) است، این نظریه را مطرح می‌کند که آراء شرق‌شناسان غربی، همه واقعیت موجود نیست، بلکه درک آنان از شرق است که این درک مبتنی بر دیدگاههای شخصی آنان، مانند دیدگاههای نژادپرستانه و تمایلات سیاسی، است. وی در این اثر درصدد ایجاد دیدگاهی جدید درباره مشرق‌زمین و، در واقع، احیای هویت فرهنگی مشرق‌زمینیان در غرب است. این اثر به کوشش عبدالرحیم گواهی (دفتر نشر فرهنگ اسلامی) به فارسی برگردانده شده است. از دیگر آثار ادوارد سعید *فرهنگ و امپریالیسم*، *خارج از مکان*، *چهره فرد با فرهنگ*، *دست‌نوشته‌های اولیه*، *پوشش خبری اسلام و غرب* و کتاب *خاطرات شایان* ذکرند.

یادش گرامی باد ■

جمله پایه‌های اصلی آراء او اعتقاد به بشردوستی است. خود در این باره می‌گوید: «بشردوستی واژه‌ای تحریم شده و ممنوعه تلقی می‌شود، به ویژه در میان روشنفکران پُست‌مدرن. اما وقتی من از بشردوستی صحبت می‌کنم منظورم کاری مبتنی بر مطالعات گسترده نیست، بلکه کاری بر پایه درگیری و تعهد فردی است. در این مورد کتابی هم تألیف کرده‌ام که ظرفیت و استعداد یک فرد در کشف و شهود، آفرینش، بازآفرینش، یا ثبت و نگارش گزارشها، ولو حوادث مطرود و نامطلوب، جملگی مورد بحث قرار گرفته‌اند. من به جرأت می‌گویم که به ارزشهای اصیل بشری همچون وقار و بزرگی و وحدت و یکپارچگی اعتقادی راسخ دارم. معتقدم که ما می‌توانیم در کنار هم و در کمال صلح و آرامش زندگی کنیم و باور داریم که ما قدرت ایجاد شکل‌های پایا و با ثباتی از اقتصاد و محیط زیست داریم. چیزهایی وجود دارد که باید بیاموزیم و این پایه و اساس خوش‌بینی من است». ادوارد سعید، در ارائه نظریه بشردوستی، تحت‌تأثیر ویکو، فیلسوف شهیر ایتالیایی، بود و مصداق واقعی اعتقاد به صلح و بشردوستی را در تحقیق آن برای ملت فلسطین جستجو می‌کرد و تا سال ۱۹۹۱